

Փր. Միլլեր հայ Նշանագրայց մասին յօդուած
մը գրած է Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes
եռամսեայ Թերթին մէջ, (Ք. Տարի 1888, Տետր 3, էջ
245—248.) զոր հոս ամբողջապէս կը Թարգմանենք:

ԴՄԱՔ.

ՀԱՅ ԵԹԱՆԱԳՐԱԾ ՄԱՍԻՆ

Հայ նշանագրաց գիւան առ Տասարակ Ս. Մեքորպպի կը արուի, որուն աղբիւրն ոմանք (ինչպէս եւ եւ Սահակ Թէլլըր¹) իրանանք-տեմական պարտւեցներ կը գնեն, ոմանք (ինչպէս կարծ Տաւազէն) ընդ Տափառասին նոյն ժամանակի յոռնական նարգիրըը Առեանքի գրու թխան, պայմաք Ս. Մեքորպպի ձեռեք գտուռան ըլլան: Ինչպայն աւանդութեան վրայ յեցան է, որ կը գտուռի գլխաւորաբար Մ. Խորենակը, Դ. Փարպեցի եւ Կորեան թով (Երեքն ալ էւ դարու): Կէպ պարտւեք նկատուան եղան երկու. վերջին կարծեաք Հիմն է՝ Պարսիք եւ կամ Երամայեցեոք եւ Բիւզանդեոք (վանք զի միայն այս երեքն նկատամք կրնայ հոս նշգիր յուզուի) այն ժամանակի նշանագրաց ունեցան նմանութիւնք:

Արք' Առողիկայ պատմութեան մէջ կը գտնեմ
տեղ մը, որ աղջկային ասանդութենէն քիչ մը
կը շնորհ եւ Տայ շնամագբաց ծագման խնդրոցն
վնայ ասանկիկաւ ըստ մի կ'սփռէ: Այս ասոնէ եւ
Բ. 6, (Տգպր. Բնխմբարգուրի 1885, էջ 139)
ուր կ'ըստուր " Ի սորա աւուրս (այն է՝ Թեդուր-
Արք' Բնխմբարգուրի Եօտէր), էջ սուրբ Տայրապապիկ
Հայոց Ամասն, յորդ աւուրս գրուովին Տայոց
Լեզուի էն գիր Է Դանիէլէ փրկստփայէ Ասորոց
Կարգեցեալ, իսկ զմօթն գրոցն պակասութիւն
Լեւորդայ Բանեւնի տարւնեցի խնդրածածով յԱւ-
ստուրդ անուէ: »

Թե Դանիէլը ասորի եպիսկոպոսն Մերու-
նայի շատ յառաջ Հայերէնի սահմաննայ Նշաւ-
ազարի յօրինան էր՝ գիտեմք (Վորկէն, Վեներա
1833, էջ 8.) բայց ճշգրտականն այս նշանաւ
գրաւ յօրինութեան թանկն եւ պարունակութեան
վրայ, ինչպէս նաեւ Մերուոպան նշանագրաւ ճեա-
ռուեցեալ յարաբերութեան վրայ մանրամասն ոչ-
ինչ ծանօթ է։ Սովորաբար Կ'ենթադրուի թէ
Մերուոպի եր նախորդին փորձերն մեկդի թողա-
ն է եւ բոլորովին նոր ինքնակալաց հիմն էր յօրինան
է։ Բայց Վաղովկայ վկայութիւնեա ճարմմա՝ Կ'եր-
նայ թէ պաշտեա եղան չէ. այլ Մերուոպ եւ նա-
խորդին՝ ասորի Դանիէլին թէրակախաբար նշանա-
գրիւնքն միայն ուղղաւ եւ ընդարձակաւ եւ

Որովհետև նախ - մեծարդեան պայուսե-
նից, որ 29 նշանագիրներ է բաղկացնել է,
գաղին էր բարձր կը նշանագրվի, պէտք ենք
ստուգել պետիր նշանագիր մ'ունենալը, որ
նոյն ժամանակի Պարսից գիւտնական նշանագրին
(գրովն է նշանագիր անուանել) չէտ ազգա-
կան ըլլայ եւ արամական աղբերէ բղխած: Արդ-
կնդիր կը յառնէ թէ որքա են պէն ի նշանա-
գիրը, զոր նախ-մեծարդեան պայուսեց չունէին,
իսկ պշմու պայուսեց ունին, եւ որոնց գիւտն
Մեծարդայ է, կամ — ինչպէս ազգային զեջցը
պարզաբանութեամբ փառանդ են, — որոնք Աստուծ-
մէ յայտնուեցան:

Ասողկայ աւանդածն կրկին մէկնութիւն
կրնայ ունենալ:

1. Կրկնաթ լափարտի՝ Նտա ընդունելը որ Գ, Զ, Է, չորս նշանագիրներն իսպառական պարուբերքե (Ճ, Վ, Ը, Ծ) առնուած են, եւ այս չորսն յուսնարեմե առնուած երեք նշանագրաթց Նտա՝ որ են – Գ, Զ, Է, (Ս, Բ, Դ) Կ՛ենին: Բայց այդ մեկնոթիւնը թուրքական անՏառանական է. վասն զի եթէ Գ, Զ, Է, նշանագիրքն վերջէն աւելցուած եւթը նշանագրաթ վերաբերեկն, Ս ձայնն եւ կամ՝ Սն չպոյց նախ–մետրական նշանագրաթց մէջ բաշտարեկն, մը չէր գտնուեր:

Լակարտ կը կարծէ՝ թէ հայ նշանագրաց հիմն է յոյն պլուզաբեից 23 ձեւերն, որոնց վրայ աւելցած են չորս իւպտի նշանագիրք Ճ, Է, Ո, Ե, եւ երկու նսարի, ի. չ. սակայն կը մնայ Շակահն եւթը նշանորդ, որոնց ծագումն տարակուսական է, այն է՝ ը, թ, է, լ, շ, բ, ց։ Այս կարծիքն Ատողկայ վկայութեամբն նշանաւոր հաստատութիւն մը կ'առնու. սակայն դժբախտաբար, հայուդ մէջ փորրիկ անձնութիւն մը կայ, եւ հետեւաբար չի կրնար հոս նկատութեան առնուի։

Հայ պարու-բնինք մեզ երեւցած նշանա-
գիրք ա, β, γ, δ, ε, ζ, η, θ, ι, κ, λ, μ, ν, ξ, ο,
π, ρ, σ, τ, υ, φ, χ = α, β, γ, π, ι, ς, λ, β, ρ,
է, ի, է (յուսակովն է հայ բի կը համարպատաս-
խանէ) ϻ, շ, շ (նկն). Հիտարբերութեան հետ
նշոյն չէ(-), ա, ու, տ, դ, տ, գ, է, քանուներկու
կ'ընեն: Ասոնց վրայ աւելցորդ արմատական է եւ
չ (= 3 եւ 6) ե. խօսարեւէնէ առնուած չորրորդ
Ծ, Զ, Կ (= 3, 6, 9, 12) որով գումարն 22 + 2
+ 4 = 28 կ'ընէ: Բայց ոչ եօթն այլ ութ
նշանագիր վր մնայ տակաւին անծանօթ եղացմամբ,
զատի է լավհարտի յիշած է. թ, ի, բ, Վ, Է, քէն
գաստ' նսեմ զ գիրն:

¹ *Հմտ. ասոր արանշեղի գործն* 'The Alphabet, London 1883, Հոր. Բ. էջ 268 —:

¹ Göttinger gelehrte Anzeigen, 1883, S. 281.

2. Ասորիացի աւանդութեան երկրորդ մեկնութիւնն, զոր եւ իբրեւ իմ կարծիքս յառաջ կը բերեմ, սա է.

Հայոց նախ-մետրոպեան նշանագիրն սեմական գրոյն ունէր, որ ձայնաւորները ճշգիւ չի գրեր խօսքին մէջ: Իսկ Հայերէնի պարզ ձայնաւորաց թիւն է եօնն, այն է՝ ա, ե, լ, շ, ի, ո, ու, (ու): Այս եօթը ձայնաւորները Մետրոպոլիտանական նշանագրաց վրայէն օրինակելով՝ աւելցուց, եւ անով իրմէ յառաջ գործածուած Դանիէլ ասորի եպիսկոպոսին թերակատար նշանագիրներն ուղղեց: Այս կարծիքն Մ. Խորենացոյ Եանթի վկայութեամբը (Գ. 53) կը հաստատուի, որ խօսելով Մետրոպոլիտանական ձայնագրութեան վրայ, կ'ըսէ. « Եւ տեսանէ ոչ ի քուն երազ եւ ոչ յարթութեան տեսիլ, այլ ի սրբոսին գործարանի երեւութեան տեսիլ, այլ ի սրբութեան ճշգրտութեան տեսիլ, ի վերայ վիտի Ա, Ե, Լ, Շ, Ի, Ո, Ի, զի որպէս ի ձեան վերջը գծին կուտեալ ունէր քարն, Այս վկայութեան համեմատ ուրեմն նաեւ Մ. Խորենացի Հայերէն միայն թիւը ձայնաւորաց (ա—) գիւտը Ս. Մեսրոպոս կու տայ, վասն զի սուրբը զաստիճակ միայն հոգեւոյ աջք կը տեսնէ:

Ասով կը մեկնուի թէ քննութիւնը գրեւոր կ'ելլէին այն շատ անգամ կրկնուած փորձերն, զոր կ'ընէր Մետրոպոլիտանական ձայնագրութեան հիմնական գրեւորները, եւ որոնք միշտ անյաշտ կ'ըլլային, այնպէս որ վերջապէս կը սկսի մտածել թէ քննութիւնը կարելի է նշանագրաց մէջ եղած զգալի պակասութեան դարման տանիլ:

Մետրոպոլիտանական անոր համար անկատար գտաւ հին նշանագիրներն, որովհետեւ Հայերէնի բազմաթիւ կոկորդաններ, լեզուական եւ շարական նշանագիրներու ճիշդ բացատրիչ չկար հին նշանագրաց մէջ, (վասն զի այս պակասութեան գիւտին էր դարման տանիլ զանազան կէտեր գնելով եւ ուրիշ նշանագիր միջոցներով), այլ մանաւանդ անոր համար՝ որ հին նշանագիրք չունէին յարմար եւ բազմապիսի ձեւով ձայնաւոր նշանագիրներն, որով Ս. Գրոցի եւ աղօթից ուղիղ եւ ապահով ընթերցումը դժուարին կ'ըլլար: Հանդերձ այսու՝ շատ խնդրական է թէ Հայերէնի ձայնաւորաց քանակութեան քանազանութեան կորսուելուն պատճառ չըլլայ կորստեան գործածութիւնն այն նախ-մետրոպեան նշանագրաց որոնք սեմական ձեւն ունէին. (յայտնի է թէ ա— ձ, ձ, է—լ, ի, եւ ա, որ ետքէն յունական օսի վրայէն ձեւեւով՝ ա— կը գրուէր, = ձ, ն.)

Հայ պրոֆեսորից շարքն, ինչպէս նաեւ

գեղագրական ձեւերն բոլորովն Մետրոպոլիտանական ձայնագրութեան վերաբերեալ, եւ երկուքն մէջ ալ յունական ազդեցութիւնը միշտ կը տեսնուի:

ՓՐ. ՄԻՆԱՆԿՐ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՐԹԱՐԱՆՈՒԹԵԱՆ
Ի ՍՎԱՐՔՆԵՐ ՄԻՆԱՆԿՐԱՆՈՒԹԵԱՆ

Բ. ԵՐԶԱՆ

1840-էն ՄԻՆԱՆԿՐԱՆՈՒԹԵԱՆ

(Հարկաւորութեան)

23. ԱՐԱՐԱՆԻ

Շարաժաւորութիւն, ճիշդ, 1850—1851:

Խոյն. Գար. Գր. Պատկանութեան: Գր. Գ. Գր. Պատկանութեան:

Տիգրանի Կրթական գաղարկման երկու տարի ետքն՝ 8. Գար. Գր. Պատկանութեան ի Տիգրան անանկին տպարան մը բանաւոր եւ Հայերէն լրագիր մը հրատարակելու արտօնութիւն առնելով՝ « Կառավարական իշխանութեան », 1850 Սեպտ. 1ին հրատարակեց Արար. անուն աշխարհաբար շարաժաւորութիւն մ'առաջին թիւն:

Արար. Կրթական իշխանութեան լրագիրն առաջին տարին, սակայն քաղաքական մաս մ'ամենեւին չուէր, գէթ ի սկզբան: Դիմել էր մեծ ութնամյա ամբողջ թիւը մը՝ 8 թուով, տարեկանը 6 բր. ապագրութիւնն շատ խիղճ: Խմբագիրն իւր լեզուն աւելի արեւմտեան աշխարհաբարի մերձեցնել կը ջանար՝ ինչպէս ընդհանրապէս աշքն արեւմտեք գարնուցած էր ուրիշ ամէն մասին մէջ ալ:

Արար. Կրթական լրագիրն առաջին տարին, սակայն քաղաքական մաս մ'ամենեւին չուէր, գէթ ի սկզբան: Դիմել էր մեծ ութնամյա ամբողջ թիւը մը՝ 8 թուով, տարեկանը 6 բր. ապագրութիւնն շատ խիղճ: Խմբագիրն իւր լեզուն աւելի արեւմտեան աշխարհաբարի մերձեցնել կը ջանար՝ ինչպէս ընդհանրապէս աշքն արեւմտեք գարնուցած էր ուրիշ ամէն մասին մէջ ալ: